

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MAANEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Peter Kr. Iversen

INDHOLD:

Peter Kr. Iversen: Tønderbødlen Hans Geltzers sørgelige endeligt.
C. H. Friis: Nogle Træk af en vestslesvigsk Slægts Historie.
Hvorledes det danske sprog blev fordrevet fra Angel.
Niels Blank Hansen: Stednavneskæbner.
Kaptajn og Kniplingshandler.
Peter P. Schmidt: For Hundrede Aar siden.
Carl Langholz: Til Astrup-Slægtens Historie.
Th. O. Achelis: De første evangeliske Præster i Svabsted.

Sønderjydsk Maanedsskrifts Ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Aastrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens Adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

<p>Aktieselskabet C. I. Christensens Papirhandel ESBJERG</p>	<p>SønderjydsK Tæppefabrik A. R. KJÆRBY A/S HØJER *</p>
<p>AKTIESELSKABET SKARREHAGE MOLERVÆRK Nykøbing Mors</p>	<p>Carl M. Cohr's Sølvvarefabriker Aktieselskab Fredericia</p>
<p>AKTIESELSKABET NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER KØBENHAVN F.</p>	<p>Frøcontoret (for undersøgt Markfrø) (Grundlagt 1887) KOLDING Leveringer under Statsfrøkon- trollens selvvirkende Kontrol Antager Frøavlere</p>
<p>Aktieselskabet Tapetfabriken „FIONA“ FAABORG</p>	<p>Aksel Michelsen <i>Kul- og Trøelsthandel</i> Tønder Telefon 2530-2531</p>
<p>Aktieselskabet <i>Dampmøllen Victoria</i> Odense</p>	<p>Dyckjær & Christensen Fiskeeksport Ringkøbing</p>
<p>Pindstrup Mosebrug SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK Telefon Pindstrup { 13 18</p>	<p>N. C. Kloster Haderslev Telf. 2210 - 2211</p>
<p>Skal man til og fra <i>Sønderjylland</i> benytter man Sydfynske Jernbaner</p>	<p>Th. Damberg Cigar- & Tobaksfabriker A-S Nykøbing M.</p>
<p>De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab Tlf. 644. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444. Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten</p>	<p>I K A S T</p>
<p>Hans Jensens Eff. Trikotagefabrik I K A S T</p>	<p>BRUN & SØRENSEN A/S Kgl. Hofleverandør grundlagt 1893 INGENIØRFORRETNING Varme - Sanitet - Gas - Vand - Elektricitet AARHUS KØBENHAVN Kannikegade 18 Niels Ebbesensvej 20 Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364 Tlf. C. 5036</p>

TØNDERBØDLEN HANS GELTZERS SØRGELIGE ENDELIGT

AF PETER KR. IVERSEN

Store bededag d. 10. maj 1683 skete der i Tønder en begivenhed, som gennem mange måneder skulle komme til at sætte sindene i den lille marskby i stærk bevægelse. På åben gade blev Tønders bøddel og mestermand Hans Geltzer dræbt ved pistolskud af sine to kolleger udi faget: Viedt Jeltzer fra Ribe og Johan Friedrich Schermesser fra Flensborg. Den fyldigste skildring af drabet er givet af den dræbte bøddels sørgende enke Anna Catharina, der 20. september 1683 sammen med Eberhard Asthusen, Hans Geltzers efterfølger som skarpretter i Tønder, overfor borgmestre og råd har fremstillet begivenhedernes gang således:

Flensborg- og Ribebødlerne havde gennem mange år næret et dødeligt had og fjendskab til deres Tønderkollega. For ca. tre år siden havde de tilredt ham på det frygteligste under et ophold i Flensborg, og han havde dengang måttet klage til borgmestrene derover. De to fremmede bøddler havde natten mellem den 9. og 10. maj 1683 overnattet hos enkens fader, fhv. bøddel i Tønder Hans Gottfredt Geltzer, der nu boede i Sæd, et par km syd for byen. Om morgenen den 10. var de redet ind til byen og havde på vejen truffet Tønderbøddlens karl, hvem de havde pryglet og kastet i grøften. Da karlen vred og fortørnet over denne ublide medfart ville gå hjem for at beklage sig til sin mester, udslyngede de to kumpaner grove fornærmelser mod denne, hvilke får vi ikke at vide, men

de har i hvert fald været af en sådan beskaffenhed, at den gode mester Hans Geltzer, der var en »ærekær« mand, efter at have fået udtalelserne refereret, blev meget vred og gik ud for at træffe de to kolleger og drøfte sagen nærmere med dem. For des kraftigere at kunne understrege sine ord tager han sin gode følgesvend, sværdet, med. Under passagen i gyden har han — stadig ifølge enkens og Eberhard Asthusens beretning — bare en enkelt gang stukket efter de to injurianter med sværdet, dog uden at tilføje dem nogen skade. De søgte imidlertid dækning i Caspar Wegeners hus, og Hans Geltzer ville nu gå hen til byfoged Anthon Günther Dragmann, formodentlig for at beklage sig til ham, men da de to fremmede bøddler så dette, kom de igen ud på åben gade og flensborgeren affyrede et skud mod Hans Geltzer, dog uden at ramme. Således »uventet« angrebet greb denne nu også til sin pistol og skød efter Flensborgbøddlen, dog uden mindste virkning. Men Ribebøddlen Viedt Jeltzer havde imidlertid listet sig om bag ved Tønderbøddlen og dræbte ham ved et pistolskud gennem halsen, idet han råbte: »Nu solltu den Duffel up die Kop kriegen«. Under denne smukke salut faldt Hans Geltzer død om på gaden uden for byfogdens dør, således som rådet selv har konstateret det.

Såvidt enkens — sikkert ret ensidige — fremstilling af drabet.

Af andre dokumenter fremgår det, at mester Hans Gottfried Geltzer, den afdøde skarpretters svigerfader, der overværede drabet i Tønder den 10. maj, har været med til at hjælpe Flensborgbøddlen bort fra byen, og han har således været medvirkende til, at han har kunnet unddrage sig Tønder bys straf. Han sad i den anledning arresteret en halv snes dage, men mod kaution og løfte om at give møde i retten under sagens behandling løslodes han. Også Ribebøddlen var det lykkedes at komme uden for byen, og borgmestre og råd forsøgte nu at få de to drabsmænd til at give møde for retten i byen. De indstævnedes begge til at give møde den 12. november 1683, men begge beklagede, at de ikke kunne give møde. Ribebøddlen har været bortrejst, og den 1. november meddeler han rådet, at han må bede om en »saksisk frist«, inden han vil give møde. I sin skrivelse klager han over, at han af den nye bøddel i Tønder, mester Eberhard Asthusen var blevet truet på livet. Forholdet mellem Tønders nye bøddel og Ribebøddlen kan altså heller ikke siges at have været allerbedst. Iøvrigt bedyrer Viedt Jeltzer, at han er uskyldig og beder rådet om at ville tage sagen under overvejelse, så at en ny ulykke ikke føjes til den tidligere. Også Flensborgbøddlen Johan Friedrich Schermesser beklager (8. 11.), at han ikke kan give møde i Tønder den 12. november. Han vil ligeledes først give møde efter en »saksisk frist«.

Om de to bøddler nogensinde har givet møde i Tønder og er kommet til at stå til regnskab for deres udåd for en jordisk domstol kan ikke oplyses, og er iøvrigt også ret uvæsentligt i denne forbindelse. Drabet fortjente heller ikke en så udførlig omtale, om det ikke kunne ske som indledning til beretningen om de efterfølgende begivenheder, som gennem mange måneder bragte Tønderborgernes sind i voldsom bevægelse.

Der var nemlig ingen, der ville bære den myrdede bøddels lig til graven i det nordvestre hjørne af kirkegården op mod den

gamle latinske. Det begyndte med, at provst Stephan Kenchel søndagen efter drabet for en forsamling i overdrevne vendinger skildrede udåden. Han nøjedes ikke med at dadelte drabsmændene — også den myrdede fik et særdels slet skudsmål og eftermæle. Han havde ført et gudløst og forargeligt levned. Ved samråd mellem provst og råd bestemmes derfor, at bøddlen ikke skal have en almindelig hæderlig begravelse, men han skal begraves enten om morgenen eller om aftenen og kun med ringning af den lille klokke. Herved var bolden givet op. Da borgerskabet erfarer provstens og rådets beslutning, kan ingen formås til at bære liget til graven — ikke engang de ringeste daglejere kan bevæges til at bære. Hverken overtalelser eller trusler om bøder, fængsling eller forvisning fra byen, kunne bringe folk på andre tanker. Ja, nogle har endog ladet sig forlyde med, at de hellere vil miste deres hovede end hjælpe den døde til graven. Liget gik efterhånden i forrådnelse og udsendte en »ulidelig stank«. I sin kvide henvendte rådet sig derfor den 8. juni — næsten en måned efter drabet — til hertug Christian Albrecht, for at han kunne give råd og befaling m. h. t., hvordan man skulle opføre sig overfor det genstridige borgerskab. Hertugen kan dog ikke give andet svar (21. 6.), end at de genstridige borgere, som af rådet er udpeget til at udføre ligbæringen, skal tvinges ved tvangsforanstaltninger. Men heller ikke hertugens ordre gør indtryk på de brave Tønderborgere, og 2. juli sender rådet igen en lang klageskrivelse til hertugen. Rådet har stævnet 40 af de ringeste skatteborgere og daglejere, men deraf har kun 24 givet møde. Rådets formaning til dem om at påtage sig ligbæringen var uden virkning. Tværtimod des længere man forsøgte med gode ord eller alvorlig tale, desto mere egensindige og genstridige er de blevet. Selv fængsel på vand og brød vil kun regnes for lidt af dem. Også provsten har på rådhuset forsøgt at tale dem tilrette. Han har forklaret dem, at der

ikke kunne lægges dem noget uanstændigt eller urent til last og har til sidst for Guds skyld bedt dem om at afstå fra deres halsstarrighed. Man har forsøgt at lade dem ordne sagen ved lodtrækning. Man har tilbudt dem, at den ledende borgmester først skulle berøre kisten, og man har lovet dem en skriftlig forsikring om, at ingen bebrejdelser ville blive gjort dem. Men alt var forgæves. Kun på een betingelse ville de udføre ligbæringen, nemlig når borgmestrene og råd samt hele borgerskabet ville følge liget til graven. Men heri har man ikke villet føje dem. Efter rådets mening nyttede det ikke i disse tider, da byen lå fuld af ryttere og var udsat for andre ubehageligheder at tvinge de desperate folk til lydighed med strengere midler. Man henstillede derfor til hertugen, om sagen ikke kunne ordnes på den måde, at enken blev bevæget til ved nattetid og hemmeligt at begrave manden. Brevet til hertugen krydses imidlertid af en ny ordre til rådet. Bødlens venner havde nemlig klaget over, at begravelsen endnu ikke havde fundet sted, og rådet får nu påbud om, at begravelsen snarest skal finde sted. Vanskelighederne skal overvindes, og hertugen ønsker ikke mere at blive besværet med sagen. Men han besvarer dog alligevel rådets brev af 2. juli. I en skrivelse dat. 25. juli befaler han, at alle genstridige navne skal optegnes, for at de til sin tid kan blive straffede. Rådets forslag om, at enken skal lade begravelsen udføre ved nattetid billiges, og det pålægges rådet at yde hende al mulig bistand herved. Denne fremgangsmåde må dog ikke være fremtidige skarprettere til nogen skade.

Dog heller ikke denne fremgangsmåde har kunnet gennemføres. Der har ikke kunnet skaffes mandskab til en hemmelig begravelse, og i deres nød og kvide henvender borgmestrene og råd sig nu den 18. august til land- og gehejmeråd Joachim v. Ahlefeld. De beretter, at de genstridige borgere har været kastet i fængsel; herved er de fleste kommet på andre tanker og har erklæret sig villig til

at gå med til lodtrækning, hvorefter de er blevet løsladt, men tre, som formentlig har forledt alle de andre, fremturer endnu i deres halsstarrighed og vil ikke engang fremstilles for rådet fra fængslet. Man vil gerne vide om, hvordan man skal forholde sig overfor disse tre, fordi det ellers let kan gå så galt, at alle de andre, der har erklæret sig villige til lodtrækning, igen falder fra. De tre karle er af de ringeste daglejere og skoflikkere. Rådet mener, at de af skarpretteren bør forvises fra byen. Ahlefeld vil tydelig nok meget nødig indblandes i denne prekære sag. Han svarer 31. 8., at det forekommer ham, at forvisningen af de tre karle fra byen er en lovlig streng straf, og at han ikke tvivler om, at rådet nok selv vil kunne udfinde en egnet straf. Og dermed var byens vise fædre lige vidt. Deres første indskydelse var igen at skrive til hertugen. Et udkast til et brev, dat. 2. 9. vidner herom, men hertugens tidligere udtalte ønske om ikke mere at blive belempret med denne uappetitlige sag, har åbenbart afholdt dem fra at afsende brevet.

Endnu den 13. november 1683 var bødlen ikke blevet begravet. Et opbevaret koncept til en skrivelse til hertugen, som heller ikke blev afsendt, beretter herom:

Da de udtagne skatteborgere ikke ved lodtrækning har kunnet enes om, hvem der skulle forrette ligbæringen, har rådet ladet denne foranstaltning. 12 eller 14 mand var nu udtaget til at bære liget, men de nægtede pure at gå med hertil. De erklærer alle som én, at de hellere ville rømme fra byen end påtage sig ligbæringen. Rådet er herved kommet i en yderligere klemme, idet det — som det hedder i konceptet — i disse tider er meget betænkelig ved at lade så mange borgere forlade byen. Sluttelig hedder det, at det dag for dag bliver sværere at få liget begravet, og rådet kan hverken med det gode eller onde forvente at få borgerskabet til at medvirke herved.

Så vidt beretter de gamle dokumenter. Om det er lykkedes rådet senere at bevæge nog-

le hårdhuedede halse til at foretage begravelsen oplyses der intet om, men hvorom alting er: Den myrdede bøddel henstod ubegravet i over et halvt år.

Også fra 1698 kendes en lignende sag. Det er denne gang bøddlens medhjælper, man ikke kan få båret til graven. For at ligbærerne ikke bagefter skulle kunne dadles af det øvrige borgerskab, havde de for at medvirke ved begravelsen stillet den betingelse, at rådet og de deputerede borgere først skulle berøre og løfte kisten. I et brev til hertugen klager rådet over, at hverken trusler eller gode ord har kunnet holde dem fra denne beslutning og spørger nu, hvorledes man skal forholde sig. Hertugens svar går ud på at natvægtere, fattigfogder og deslige folk skal tvinges til at bære liget til graven. Yderligere oplysninger vedrørende denne sag har ikke kunnet findes i de af fugt meget stærkt medtagne og næsten ulæselige papirer i Tønder byarkiv, men det er også nok til at vise, hvor indgroet foragten for bøddlen og hans håndværk var.

For vor tid forekommer denne vægring ved at medvirke ved bøddlernes begravelse mere end mærkelig, men i ældre tid så man som det vil forstås af det foregående, helt anderledes herpå. Bøddelarbejde var uærligt arbejde, og havde man for intim omgang med bøddlen og hans medhjælpere blev man selv uærlig. Og dog var bøddlen en såre vigtig og aldeles uundværlig person i det gamle bysamfund. Hans arbejde bestod nemlig ikke blot i at torturere og henrette, men han var også byens rakker. Et indblik i hans arbejdsfelt får man bedst af det reglement af 1686, som den myrdede Hans Geltzers efterfølger mester Eberhard Asthusen havde at rette sig efter. Det hedder heri, at han skal udføre eksekutionerne og torturen på den foreskrevne måde. For henrettelser ved sværd, hængning, hjul eller bål skal han have 5 mk., for kagstrygning 3 mk., for tortur eller blot fremvisning af instrumenterne 2 mk. og for bortvisning af en mand fra by-

en 1 mk. Som byens rakker er han forpligtet til at holde karle, som kan udføre alt til faget henhørende. Han må ikke anvende piger eller anden ukvalificeret arbejdskraft. Hans folk skal i det mindste en gang om ugen rense torvet og holde det fri for urenhed. Endvidere skal bøddlen og hans folk holde svinene borte fra kirkegården, og når et sådant blev påtruffet der, skal han indstalde det og afkræve ejermanden en bøde fra 1—3 sk. lybsk. Aborterne på rådhuset, ved kirken og byfængslet skal han rengøre, så ofte det er nødvendigt uden særskilt betaling. Fjernelse af kadavere var urent arbejde, og derfor måtte disse enten blive liggende i gaderne til de var fortæret af hunde og katte, eller bøddlen havde skaffet dem af vejen. For store dyr som heste, køer og stude, som bøddlen bringer uden for byen med eget køretøj, får han tre mark, hvortil kommer, at han må beholde hestehuderne, medens de andre tilhører ejerne. For en kalv og en årings plag tilkommer der ham 1 mk., for en hund, kat eller gris 6 sk. Desuden får han afgifter af alle køretøjer, der kommer på markedspladsen. I fast løn får han 40 mk. årligt af byen samt fri bolig ved østerport. Af hvert stavnhus skal han årlig have 4 sk. og af hver bod 2 sk. lybsk. Sluttelig understreges det i reglementet, at han skal betale sine folk en ordentlig løn, og han må ikke tage mere end den fastsatte takst, hvilket dog ikke er blevet overholdt. 1690 blev således Niels Nielsen Hovkarl fra Vejle arresteret, mistænkt for tyveri, men han nægtede hårdnakket. Da mester Eberhard Asthusen derefter fik ham under sin behandling på pinebænken, var der imidlertid næppe den forbrydelse, han ikke havde begået, og han må lade sit liv for bøddlens sværd ude på retterstedet. Bøddlens bevarede regning viser, hvor ofte den stakels tyveknægt er blevet pint, inden retten følte sig overbevist om hans skyld og viser, at blot fire år efter reglementets udstedelse har mestermanden kunnet sætte sine priser betydeligt i vejret.

Nogle Træk af en vestslesvigsk Slægts Historie

AF C. H. FRIIS

I. TRANEBO RG

Slægtsgaarden Traneborg, der ligger i den østlige Ende af Emmerlev By i Emmerlev Sogn, købtes den 14. Februar 1769 af Kap-tajn Claus Hansen Friis af sin Slægtning Mikkel Arendsen, og Gaarden er endnu i Slægtens Eje. Den er nu ombygget, men før Aarhundredskiftet stod endnu den gamle Gaard, en typisk vestslesvigsk Gaard med fire sammenbyggede Længer omkring en indelukket Gaardsplads, der var stor nok til at et Køretøj kunde vende der. Ved den syd-vestlige Ende af Firkanten var der bygget nogle Fag ud mod Vest fra Stuehuset. I den søndre Længe var Stuehuset vest for Indgangsdøren, der var omtrent midt paa. Øst for denne var Lo og Stald. Stalden fortsattes i den østre Længe, og den nordre Længe var Hølade. Vestre Længe var Tørrelade, Bryg-gers m. m.

Hyggelig og smuk laa den gamle straa-tækkede Gaard der med de lave Længer af røde Mursten med hvide Fuger. Foran Stue-huset var en mindre Forhave omgivet af sten-satte Diger. Den store Have laa øst for Gaar-den. Men foran Hoveddøren og den østre Del af søndre Længe laa Grønningen, hvor vi kørte op foran Døren og spændte Hestene fra, naar vi kom paa Besøg. Her stod den gæstfrie Vært og tog imod os. Lille og krum-bøjjet var han, men altid smilende og fuld af Lune. Vi gik ind ad Døren under det lille Arkengab og kom ind i den lange smalle

Forstue, der gik tværs igennem Huset, dog — saavidt jeg husker — med et Karlekam-mer i Nordenden med Vindue ud mod Gaar-den. Til venstre i Forstuen gik Døren ind til Køkken og Dagligstue, og til højre Døren ind til Lo og Stald. I Dagligstuen »æ Dørens« var Væggene beklædte med hollandske Fli-ser, hvis Billeder vi som Børn beundrede. I Ydervæggen mod Syd var der et »Udsæt« med Endevinduer, der gjorde Stuen større og lysere. Der har vel — ligesom i andre gamle Gaarde — været Alkovesenge ud mod Forstuen, jeg husker det næppe, men jeg husker foran Vinduerne det store Slagbord med gammeldags Lænestole for begge Ender. Der har maaske ogsaa hængt en Uro over Bordet og en Tavolet paa Væggen. Fra Dag-ligstuen kom man ind i »æ Lilledørens« og derfra til den store »Pissel« med dens Ki-ster og Skabe. Ovenfor var der endnu et Gæstekammer. Forøvrigt var Gaardens Ind-retning lige som andre gamle vestslesvigske Bøndergaarde.

Slægten Friis hørte hjemme i Emmerlev Sogn, ifølge Kirkebogen nærmest i Sdr. Sej-erslev og Kærgaard. Den første vi hører om er *Nis Hansen Friis*, der vistnok er født om-kring 1650. Hans Kone kaldet Kirsten Nis-sen var født 1654 og døde 1722. I sine unge Dage havde han lært Skrædderhaandværket, men tog saa, mens han var i sit attende Aar til Søs og sejlede paa Holland. Allerede paa sin første Rejse brændte Skibet ved Helgo-

land(?), og han mistede alle sine Ejendele. Dog var han samme Aar med til at forlise ved Jyllands Vestkyst. Saa gav han op, drog hjem og ernærede sig ved sit Haandværk. Han døde vistnok 1718, 68 Aar gl. Ingen af hans Sønner gik til Søs.

En af Sønnerne var *Hans Nissen Friis*. Han er født 1680, men det er ikke oplyst hvor, da han ikke er indført i Emmerlev Kirkebog. I 1714 blev han gift med Claus Arendsens Datter Anna af Sdr. Sejerslev. Begge døde 1763 — 83 og 71 Aar gl. Der har været 10 Børn i Ægteskabet, af hvilke *Claus Hansen Friis*, der er født den 13. Aug. 1716 var den ældste. En anden af Sønnerne *Svend Nissen Friis* var gift med Anne Cathrine, født Boysen. Desuden var der *Hans Friis*, der var ugift og ejede et Hus i Nyland, der efter hans Død tilfaldt Slægtsgaarden. De øvrige af Børnene er ligeledes døde uden Efterkommere. *Svend Nissen Friis* blev siden Ejer af Emmesbøl Mølle syd for Tønder. En Del af hans Efterkommere er senere flyttet til Nord-slesvig, blandt andet til Brede Sogn. Det blev altsaa en Sidegren af Slægten.

Ligesom to af sine Brødre gik *Claus Hansen Friis til Søs*, men de er alle døde i Emmerlev og begravet paa Emmerlev Kirkegaard. Han for til Søs i 17½ Aar, hvorefter han slog sig paa Kniplingshandelen. I 1769 købte han Gaarden Traneborg i Emmerlev af sin Slægtning Mikkel Arendsen. Slægtskabet er følgende: Arendt Clausen, gift 1661, har følgende 2 Børn: Claus Arendsen, hvis Dattersøn er Claus Hansen Friis, og Maren, gift med Mikkel Jensen, hvis Sønnesøn er Mikkel Arendsen. Han synes dog kun at have haft Gaarden i 9 Aar, fra 1760 til 1769, men hans Slægt hører hjemme i Sdr. Sejerslev.

Claus Hansen Friis blev i 1743 gift med Hans Højriings Datter af Sdr. Sejerslev. I dette Ægteskab var der 3 Børn: Anna, født 1745, død 1814, ugift. Hans, født 1747, død 1806, ugift og Johannes, født 1755, død 1827.

Claus H. Friis har ført Dagbøger og ret udførlige Regnskabsbøger, der nu er dels

i Slægtens Eje og dels i Landsarkivet. I Dagbogen skriver han: Den 17. Febr. 1769 haver vi i den hellige Trefoldigheds Navn købt Mikkel Arendsens Gaard i Emmerlev for 3450 Rigsdaler med følgende Besætning: 3 gamle ringe Bæster, 2 toaars Plage, 2 Føl, 3 Køer, 2 toaars Kvier, 3 Kalve, 4 Faar og en Ronnevær (Vædder), 2 Gæs, 3 Ænder og ½ Gasse*), 3 Vogne ½ Plov*) og en do. gl., 3 Harver, 3 Høforke, nogle River og Grejsleer og 5 Segle, 2 gamle Leer og en Brændevinsdunk. Derefter følger en Beskrivelse af Landerierne, hvoraf en Del efter Regnskabet har været bortforpagtet i smaa Parceller. Første Aars Avling af alle Slags Korn var 85 Tdr. 4 Skjæpper gl. Maal (10 Skjæpper pr. Td.).

»Dagen efter at vi havde købt Traneborg Stavn, døde vores Hornkvæg saa nær som en gammel Ko.« Gaarden hørte under Trøjborg indtil 1864, var altsaa en gammel kongerigsk Gaard under Ribe Amt. I 1764 havde han sammen med sin Broder Boe købt Land i Rudbøl Kog for 600 Mark, hvortil de 1768 købte 2½ Demat ved Siden af, ialt 5 Demat. Derefter købte han 1777 sin Slægtning Laust Lausten Smeds Gaard i Emmerlev ind til sin egen Gaard. Denne hørte under Schackenborg. Ifølge Emmerlev Sognekrønike staar denne Gaard til 2 Tdr. og 7 Skjæpper Hartkorn, medens Traneborg staar til 4 Tdr. og 4 Skj. Hartkorn. Af Regnskabet ses, at han har ejet i Hus i Nyland, vistnok det der har tilhørt Broderen Hans Friis. Traneborg Gaarden er 1773 frikøbt for Landgilde og Frihedspenge.

Det har naturligvis været et stort Tab for Ejeren, da han straks efter Overtagelsen mistede næsten hele Gaardens Besætning. Ganske vist var Besætningen ikke ret stor, men efter den Tids Forhold maa Tabet dog have været ret føleligt. Det synes dog som om han hurtig er kommet paa Fode igen. Det tyder paa, at han har været en ret velhavende Mand, der har tjent godt paa Søen, eller vel nær-

*) Betyder vel Halvpart med en Nabo.

mest ved Kniplingshandelen, der gav stor Fortjeneste dengang i Kniplingsindustriens Blomstringstid. Han kunde da ogsaa faa Aar efter købe en Gaard til, og forud havde han jo 5 Demat Kogsjord.

Det ser ud til at allerede Faderen har ført Dagbog og Sønnen efter ham ligesaa. Sønnen Johannes Friis skriver heri: Af en Ekstrakt af Hans N. Friis's Bog følgende Beretning: »Den 2. Juli 1716, Marie Bebudelsesdag, er her omkring set et Guds Himmelsk Tegn udi Luften, der for os syntes som Himlen brændte og et Ansigt midt paa Himlen, som der gik Straaler rundt omkring fra, saa det var forskrækkeligt at se paa. Gud forbarme sig over os og straffe os ej, som vi har fortjent, for Jesu Kristi Skyld. Amen.«

Angaaende ham selv, skriver han i Dag-

bogen: »Den 7. Januar 1791 havde jeg Johannes Clausen Friis Forlovelse, og den 28. Januar Bryllup med Maria, Knud Franks Datter af Emmerlev, født 1767. Hvortil Gud give sin Lykke og Velsignelse, at vi her maa leve saaledes, saa vi efter dette Liv kan af Naade bekomme Salighed i det evige Liv.« »1831 døde min kære Kone.« Derefter anfører han Børnene i Rækkefølge, samt deres Faddere m. m.

Bogen fortsættes af Sønnen Knud Johansen Friis, der skriver, at han den 17. Oktober 1830 havde Kirkebryllup m. Ingeborg Bajer, født paa Emmerlev Kløv 1810, og der tilføjes samme Betragtning som ovenfor. Han døde 1871, 70 Aar gl., og Hustruen 1867, 57 Aar gl.

Hvorledes det danske sprog blev fordrevet fra Angel

Af generalsuperintendent Struensee's visitatsberetning for Flensborg provsti 1760.

»En hovedhindring i mange sogne for at fremme erkendelsen af de guddommelige sandheder er uden tvivl, at i Angel tales der af alle indbyggere dansk i hjemmene og i privat omgang. Da nu gudstjenesten foregaar paa tysk, og børnene næsten ingen lejlighed har til at tale tysk og lære at forstaa tysk, saa er de som voksne ikke i stand til at opnaa det sande udbytte for deres sjæle ved den offentlige gudstjeneste. Især gælder dette kvinderne, som næsten udelukkende taler dansk. Naar nu børnene skal forberedes til konfirmationen, saa gør de almindeligvis den første begyndelse til at forstaa og tale tysk. Endog nogle skolemestre taler dansk i skolerne. Skønt jeg nu ganske vist har forbudt det sidste, saa er der dog indtil nu beredt præsterne et ubeskriveligt besvær ved,

at de under konfirmationsforberedelsen paa samme tid skal lære børnene tysk og kristendom. Efter min ringe formening vilde det være bedst, om der i hele Angel enten alene taltes dansk eller tysk, og at gudstjenesten blev afholdt i et for befolkningen kendt sprog. Men da der med hensyn til det danske sprog vilde opstaa mange vanskeligheder, dels paa grund af angelboernes forbindelse med de tysktalende naboer*), dels paa grund af de dem tilforordnede præster, som næsten uden undtagelse ikke kan forstaa dansk, saa maa i særdeleshed skolemestrene meget alvorligt indskærpes, at de ved undervisningen af skoleungdommen ikke maa tale andet end tysk.«

*) Naboernes sprog kunde dog ikke volde dem særlig store vanskeligheder, da hele den tilgrænsende landbefolkning talte dansk og ikke tysk.

(Efter Allen: Det danske sprogs historie i Slesvig I, s. 267 f.).

STEDNAVNESKÆBNER

RABSTED: RAVSTED . SØES: SØST

AF NIELS BLANK HANSEN

Ved en Brevveksling med Stednavneudvalget oplyses det, at »baade *Ravsted med v* og *Søst med t* er autoriseret af Statsministeriet, *Ravsted efter Indstilling fra Amtet.*

Stednavneudvalget betegner de to Former som Skriveformerne. Men derom senere. De to Navne staar paa helt forskellige Blade og skal her behandles ganske kort hvert for sig.

Ved *Rabsted* er Stednavnets Form givet ved samtlige Kilders Vidnesbyrd i Forening med den stedlige Udtale (*Rafstøj*). *Ribe* med Udtalen *Rif* er en nærliggende Parallel, som ingen hidtil har tænkt paa at skamstave.

Hvad det drejer sig om, er ikke Spørgsmaalet, hvad der er det rigtige. Det er nemlig saa oplagt, at det ligger udenfor Drøftelse. Men her i Grænselandet er det jo desværre ikke altid Rigtigheden, Ægtheden, der er det afgørende. Vore Stednavne skal ogsaa tage sig ud — før som det ene, nu som det andet. *Rab-*, oprindeligt *Rap-*, skønnes ikke mere at være dansk nok i Tønder Amt. Efter at det politiske Produkt *Rav-*, der var dukket op for første Gang paa Generalstabskortet fra 1857-58, efter Genforeningen ved *Stednavneudvalgets* Hjælp var lyst hjem, er der altsaa sket det, at politiske Magter har sat Sagkundskab og Fornuft til Vægs.

Hvis man ikke vidste bedre, skulde man jo tro, at Danskheden i Tønder Amt var i Fare. Men hvad da med et Stednavn som *Schackenburg*? Der vilde en Skrivemaade *Sjakkenborg* i det mindste ikke gøre Skade,

eftersom den hverken er i Stand til at ændre Udtalen eller at dølgje Oprindelsen.

Søst er som *Ravsted* en Stednavneform fra Mellemløstiden. Forskellen er den, at den moderne Stednavneforskning her ikke er naaet til at slette den igen. Stednavneudvalget har dog i Rettelserne til »Sønderjyske Stednavne« anerkendt, at Navnet er et *oprindeligt Enstavelsesord*, og at der *ikke*, som først antaget af Udvalget, kan foreligge en *Sammensætning med -sted eller -sæt*. Formen med *t* forekommer i *de ældste Kilder kun een eneste Gang*, nemlig i Slesvig Bispens Jordebog af 15. Aarhundrede, og alt taler for, at *Zost* dér er en *tankebunden Navneoverføring* fra en kendt By i Westfalen, hvis Navn ifølge hyppig Forekomst sad Skriverne i Slesvig i Pennen. Tankeoverføringen har virket og virker, og det er kun en Forskel i Tid, om den træffes en enkelt Gang hos en tysk paa-virket Præst i en ældre Kirkebog (Felsted 1689, Bov 1782) eller hos en Kancelli- eller Militærskriver af 20. Aarhundrede (Danske Folkemaal XIV, S. 16).

Alle andre Kilder har Formen uden *t*, og Afledningen *Søesinger*, som kan bilægges meget tidlig og kan fastslaaes som aflejret i et Marknavn allerede omkring 1700, borger for, at *det ikke først er i nyere Tid, at den stedlige Udtale er t-løs.*

Udtale og Skriveform kunde i tidligere Tider gaa Side om Side i Aarhundreder, uden at der skete nogen Skade, Folk orienterede

sig ikke efter Skriften og søgte ikke at bringe deres Tale i Overensstemmelse med det, som stod paa Papiret. Det sorte var dem i og for sig i Vejen, og det blev ikke bedret af, at det stod paa hvidt! Tysk Skrivervisdom fik Lov til uforstyrret at leve sit Liv for sig — vore Stednavne deslige.

Anderledes nuomstunder. Folk har faaet lært at stave, og *Skriften er i Forhold til Tabellen blevet det konstitutive*. Det er rigtigt nok, naar Stednavneudvalget kalder Ravsted og Søst for blotte *Skriveformer*. Men Stednavneforskerne véd meget vel eller vil snart faa at se, at det nutildags ikke blot er Skriftbrugen, der bestemmes ved Autorisationen af Stednavne. Det har ikke nyttet, at Marius Kristensen i sin Tid ironiserende advarede Aabenraaerne mod det Rou, som deres Maal jo kender i flere Betydninger. Man hører i Aabenraa jævnligt Roustaj, ligesom selv Søstinger — trods alt lydligt Besvær — er godt paa Vej til at blive Søstinger.

Eftersom de nu autoriserede Skriveformer indebærer *lydlige* Ændringer, og derfor uvæ-

gerligt vil komme til at indvirke paa Udtalen, kan det, som her er sket med de to Navne, kun betegnes som *Navneforandringer*. Enkelt personer kan som bekendt ved en Viljesakt faa ændret deres Navn. Det er analogt og følgerigtigt, vilde maaske en doktrinær Folkelighedens Forkynder sige, at Navne, som er Folkeejede, kan ændres ved Folkevilde. Der er dog den ikke helt uvæsentlige Forskel, at Personnavne kommer og gaar, mens de ældste af vore Bebyggelsesnavne har bestaaet lige saa længe, som vi har været til som Folk, og derfor er et nationalt Gode, som burde være fredlyst. Voldsfærd mod Nationens aandelige Danefæ føles vel dog endnu for det meste ellers som Helligbrøde.

Alvorlige Ting kan faa et sorgmuntert Skær. For nogle Aar siden har *Storm P.* tegnet et Billede af maabende Godtfolk af begge Køn, der *efter Flertalsprincippet* skal afgøre Stednavnespørgsmaal. Hvad sagde dog gamle Sokrates? Det var vist noget i Retning af, at det er upraktisk at bestille Fodtøj hos Skrædderen.

Kaptajn og Kniplingshandler

Den Dagbog og Regnskabsbog, *Claus Hansen Friis* har ført fra 1753, er til at begynde med skrevet paa en Blanding af Dansk, Hollandsk og Plattysk, men gik senere over til Dansk.

Den begynder saaledes:

Shiffer Rechnung van et Jahr 1753.

Im Namen des Herrn bin ich als Shiffer an die Hukken Fortyn von Glückstadt i Zeerek Zee angenommen von Hr. Christian Binding aus Glückstadt.

Folgens Journal.

den 25. Marts rejst nach Hamburg um Folk zu hyren. Den 30. Marts habe ich et

Folk ein halv Bergens Hyr betalt. Erste habe ich men Styrmand Hans Thomsen bej et Jahr hyrt für. . . Mrk., med hier hat er ein Viertel Hyr op de Hand empfangen. Die anderen hab ich hyrt bej de Rejs als Folgt op Bergen. Das Geld habe ich von Hr. Patron empfangen um et Folk zu bezahlen 132 Mrk.

Nun habe ich Hr. Patron gedient von d. 14. Januar als Schiffer, und ich habe kein Geld empfangen für die Rejs von Zeerek Zee nach Glückstadt, und ich hat auch kein Geld empfangen op de Hand von mein Hyr von Glückstadt nach Norvegen an den für et Jahr so lang als ick sein Dienst gewesen, das hab ich alles bei Hr. Patron zu gute von den 24.

Januar an den 28. November. Dan sind et Schiff auf die Børs in Rochelle verkauft.«

»Den 25. Marts rejste jeg med Post til Hamburg for at hyre Folk og den 2. April med Pieter Østen i sin Jolle over Elben for at hyre en Mand. Den 28. April bragte Lods Pieter Øster os i Søen. I en svær Storm gik Jollen tabt, saa jeg maatte købe en ny. Samme Dag betalt for en Lods til Christiansand, og rejst over Land til Trondhjem. Den 15. Maj købt en Tønde Tjære i Christiansand og betalt Tømmermænd for Reparation af Skibet. Sejlet fra Bergen til Trondhjem. Den 24. Maj betalt Hyre for Mandskab for Sejlad til Frankrig.«

Den 6. August er han i Frankrig og den 7. December solgte han Skibet i Rochelle. Patron er stadig Christian Binding. Det var altsaa Regnskabet for 1753 med dets Sprogblending. Modersmaalet fik dog Overhaand tilsidst, men Underskriften er Hollandsk. Der staar Clas Hanszen Vries.

Kniplingshandelen

Kaptajn og senere Gaardejer Cl. H. Friis begyndte Kniplingshandelen i 1755 og har ført Regnskab herover indtil 1773 med stadig stigende Omsætning. Det første Aar havde han en Beholdning af Varer, Kram og Knippelstraad paa 678 Mrk. og Knippels til 40 Mark. En samlet Omsætning paa 2706 Mrk. omfatter dog vist ogsaa andre Ting. Hos Rickens i Hamborg har han haft et Tilgodehavende paa 48 Mrk. og desuden hos forskellige andre bl. a. Tønder Stad (300 Mark). I 1757 har han ogsaa haft andre Varer og fin Lærred for 314 Mark og i København et Tilgodehavende paa 213 Mark, der i 1759 er steget til 1170 Mark. Desuden et Læge: af Lærred, Baand og Kammerdug. Hans Tilgodehavende i København, Flensborg og Altona er i 1761 1149 Mark og i 1772 1104 Mark.

En Mand ved Navn Hans Wilhelm Hansen har handlet for ham som Rejsende, maaske som Opkøber. Af denne har han samme Aar

maattet tage en Guldring i Pant til en Værdi af 66 Mark, saa det synes at have knebet med Opgørelsen mellem dem.

(Min Fader har fortalt mig, at Cl. H. Friis i 1769 havde i Sinde at købe Trøjborg, der da netop var tilfals. Paa en Handelsrejse til Hamburg blev han imidlertid forsinket, saa Godset var solgt, da han kom hjem. Han købte derefter Traneborg i Emmerlev. Jeg har dog ikke fundet noget skriftligt herom, saa det er kun en mundtlig Overlevering. I Trøjborgs Historie er der heller ikke noget der tyder herpaa).

Cl. H. Friis' Levnet har været spændende og begivenhedsrigt, først som Søfarer og Kaptajn i 17½ Aar, derefter som Kniplingshandler i en Række af Aar, indtil han i 1769 slog sig ned paa Traneborg. Kniplingshandelen fortsatte han dog endnu en halv Snes Aar, indtil det ebbede ud.

Slægtsgaarden

Om Gaarden skriver han i 1773, »at den nu er frikøbt for Landgilde og Frihedspenge, og at der nu er Sæd i Jorden med 6 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, 2 Tdr. Ærter, 5 Tdr. Havre og 2 Tdr. Boghvede. Gaarden er ved Avling og Besætning bleven forbedret, saa nu staar det til Gud i Fremtiden. 1777 købte vi en Gaard i Emmerlev af Laust Lausten Smed for 3000 Mark og desforuden til Ducør 2 Dukater, som straks er betalt. Købesummen er betalt med 1500 Mark til Maj og 1500 til Mikkelsdag. Af Gaarden betaales Rettigheder til Præsten 6 Skjæpper Rug og en Skilling i Penge til Degnen.«

Claus H. Friis døde 1787 og efterlod Gaarden til Sønnen Johannes, der fortsatte Regnskabet. Han skriver, at Schackenberg Gaarden har 30 Tdr. Land og 2 Tdr. Hartkorn, og i 1771 laver han Overslag i Herrens Navn: Først det Trøjborg og Schackenberg Sted med det lidet Hus og det Land i Rudbøl Kog. Besætning dertil 4 Bæster, 5 Køer og en Græsko, 2 Stude 2½ Aar, 2 do. af 2 Aar, 4 af 1½ Aar, en af et Aar. 2 Kvier af 2½ Aar,

3 af 2 Aar, 3 af et Aar, 6 Faar, 5 Lam 1 Svin og en Gris.

Indgæld 4002 Mark og Udgæld 4500 Mk. 1796 har der ingen Overslag været paa Grund af Byggeri. 1807 vurderes Trøjborg Stavn til 5840 Mark og Schackenborg til 3000 Mrk. samt Huset til 27 Mark. 1808—10 har der ingen Overslag været, da det er uvist om Magasin skal udredes, og Korn og Furage skal holdes i Beredskab (vel paa Grund af Krigstiden).

Johannes Clausen Friis var født 1755 og døde 1827. Han var gift med Marie, Knud Franks Datter af Emmerlev (fra Nabogaarden). Han var Sognefoged i Emmerlev Sogn. Deres Børn var:

1. Knud, født den 31. Oktober 1800, død den 16. Juni 1871, gift med Engeborg Bojesdatter, Datter af Gdr. Boje Pedersen, Emmerlev Kløv (født 1810, død 1867). Han var ligeledes Sognefoged til 1864.

2. Claus Johansen Friis, født 1805, død 1854.

3. Martha Maria, født 1809, gift med Hans Chr. Villadsen.

Her deler Slægten sig i to Grene. Knud Johansen Friis, som er den ældste, fører Slægtsgaarden videre, medens Claus Johansen Friis overtager Schackenborg Gaarden. Knud havde følgende Børn:

1 Marie, født 1831, gift med Gdr. Hans Nissen Hansen af Emmerlev. De er senere flyttet til Vilslev. Deres eneste Søn var Optant.

2. Caroline, født 1834, død 1841.

3. Johanne, født 1835, gift med Gdr. Jens Knudsen Frakke (Nabogaarden).

4. Boj Knudsen Friis, født 1837, død 1892.

Gift med Ane Kirstine Andersen fra Hjerpested.

5. Ingeborg, født 1839, gift med Gdr. Anders Petersen Møller i Visby.

6. Caroline, født 1837, gift med Gdr. Berndt Andresen, Emmerlev.

Sønnen Boj Knudsen Friis blev nu Ejer af Gaarden. I hans Ægteskab var der kun en Datter, Ingeborg, født 1882 og død 1940. Hun var gift med sin Fætter Bernhard Andresen, der var født 1883 og døde 1943. Søn af førnævnte Berndt Andresen og Caroline, født Friis. I dette Ægteskab var der kun en Søn, Boj Friis Andresen, der efter sin Faders tidlige Død maatte overtage Gaarden i en ung Alder. Han er født 1923. Faderen havde i 1922 bygget en ny Stald og Lade og bygget Stuehuset om. Men endnu inden Bygearbejdet var færdig, nedbrændte Stald og Ladebygningerne og maatte saa genopføres.

Nu staar en ny, smuk, moderne Bygning, der har afløst den gamle, der vistnok har trængt til Ombygning.

Claus Johansen Friis overtog 1827 Schackenborg Gaarden. Han var gift med Susanne Villadsdatter, og i dette Ægteskab var der 3 Sønner:

1. Johannes Clausen Friis.

2. Anders Clausen Friis.

3. Hans Nissen Friis.

Claus J. Friis solgte Gaarden i 1843 og købte en Gaard i Nybo ved Løgumkloster af Jens Peter Gram for 1200 Rigsdaler.

Senere købte han Nabogaarden, og i 1846 en tredje Nabogaard, saa han ejede 3 af de 4 Gaarde i Nybo. Den sidste solgte han dog igen. De to andre Gaarde delte han i tre og byggede en ny, saa de tre Sønner fik hver en. Ingen af disse Gaarde er dog nu i Slægtens Eje.

FOR HUNDREDE AAR SIDEN

BEGIVENHEDERNE PAA ALS 1848

AF PETER P. SCHMIDT

Det var i Fyrrerne, i Aarene forud for 1848, at Danskheden vaagnede her i Sønderjylland, det var Modersmaalets Vanrøgt, det var de jævnlige Brydninger mellem Dansk og Tysk i den slesvigske Stænderforsamling, der bidrog til, at Befolkningen blev lysvaagen, kom til klar Bevidsthed om sig selv. Og nu kom Efterretningen om Oprørets Udbrud og den provisoriske Regerings Krav om Anerkendelse til Embedsmændene, der for største Delen var tyske, samt Befaling til ufortøvet at sende deres Kassebeholdning ind til Flensbørg. Denne Efterretning kom her til Als om Lørdagen den 25. Marts.

Imidlertid var Bønderne i Mels kommen paa Benene! Det var stovte og bevidste Mænd, som f. Eks. Henrik Eriksen og Jørgen Rasmussen; det var Chrestian Bonde og Chr. Tønnesen og ikke at glemme Smeden Claus Grøn. Det var i hans Smedie, at Bønderne samledes, og det var her, at Beslutningen blev tagen, at aflægge de tyske Embedsmænd paa Nordborg et Besøg. Man vilde kræve Løfte af dem om, at de under alle Omstændigheder vilde være tro imod den kongelige danske Regering og den danske Konge. — Det var et Selskab paa godt en Snes Mand, der den følg. Formiddag, Lørd. d. 25. Marts, drog ind til Nordborg, anførte af Henr. Eriksen og Jørgen Rasmussen. Det var nu ikke alene Bønder fra Mels, der var ogsaa Folk med fra de andre Byer; Folk vilde gerne snakke lidt med de høje Herrer om, hvad en

kongelig dansk Embedsmand, indsat af den kongelige danske Regering kunde tillade sig. Besøget gjaldt først og fremmest Herredsfogden Dr. Steffens, en fuldblods Tysker og Hertugen af Augustenborgs haandgangne Mand, som nok ikke syntes om det Selskab, der den Formiddag mødte udenfor hans Bølg. Han lod Dørene laase og melde, at han ikke var hjemme. Bønderne gik saa ud til Amtmanden (Johansen) der boede paa Druelund, en Gaard lige udenfor Nordborg. Her fik de Foretræde og fik Spørgsmaalet bragt frem, om han var beredt til at give dem sit Ord paa, at han under alle Omstændigheder vilde være tro imod Danmark og den danske Konge.

Men Amtmandens Svar har Bønderne nok ikke været tilfreds med, thi den følgende Dag, Søndagen den 26. Marts blev der afholdt en Forsamling ved Korholm, hvor flere Bønder og Husfoged Kaptajn Riegels paa Fægteborg talte, og hvor Stemningen var for en kraftig og bestemt Optræden overfor de tyske Embedsmænd. Her blev et nyt Møde fastsat til Tirsdag den 28. Marts for hele Nørreherred, og Mødet skulde afholdes ved Melsgaards Mølle; til dette Møde blev alle de tyske Embedsmænd stævnet. Der blev sendt Bud rundt til Byerne i Nørreherred, og Folk mødte i stort Tal, mange var bevæbnede og indtog en truende Holdning overfor Embedsmændene.

Paa Embedsmændenes Spørgsmaal om,

hvad alt dette skulde betyde, tog Skipper Chresten Hansen fra Nordborg Ordet og svarede: Jo, vi vide nok, at her har været fuldt af Øglereeder, men nu skal det være Slut, i Dag skal Reden tages ud og dens Yngel ødelægges.

Det var jo kraftige Ord, og det var nok ikke helt uden Frygt, at Embedsmændene paa Bøndernes Spørgsmaal gav Løfte om at være Danmark tro. Da dette Løfte var givet fik Embedsmændene Lov til at gaa hjem i Fred.

Kort efter blev Amtmanden og Herredsfogden suspenderet, og der kom to danske Advokater til Nordborg, Advokat Ravn og Advokat Johansen, den sidste som Herredsfoged. De to Herrer paa Amtstuen, Petersen og Heuermann, der begge var fuldblods Tyskere, blev sat fast og ført til Sønderborg, den sidste, den i sin Tid saa stormægtige Barber, der forøvrigt gerne vilde spille en Rolle, var en noget hidsig Natur. Det fik Redaktøren af Dannevirke, Peter Chr. Koch, at fornemme da Hr. Heuermann engang i sin Hidsighed gik saa vidt, at han bed ham en Finger af, saa Redaktøren maatte holde Sengen i længere Tid.

Hvordan gik det nu de tyske Præster, hvoraf der jo var nogle Stykker her paa Als? Pastor Petersen i Notmark, Pastor Schleikjer i Adserballe og Pastor Gemer i Augustenborg blev suspenderet og Augustenborg blev lagt til Ketting Kirke. Kapellan Holger Fangel blev indsat som Provst for Notmark og Adserballe Menigheder. Der var stærkt Bud efter Pastor Ahlmann i Svenstrup, men Biskoppen gik i Forbøn for ham. — Det gjorde han nu ogsaa for de andre 3, men det var for sent, deres Suspension var allerede underskrevet af Kongen.

I Sønderherred mødte Bønderne, efter at Hertugen var rejst syd paa, paa Augustenborg Slot og forlangte Dannebrog hejst paa Slottet. Hertugens Hofchef gjorde Udflugter og troede at kunne slippe med at hejse en rød og hvid Fane, men Bønderne forlangte

Dannebrog hejst, men da der ikke var et Dannebrog at finde i hele Slottet, maatte en ridende Stafet afsted til Ulkebøl Præstegaard for at laane et Dannebrog, og under Jubel gik Dannebrog til Tops over Slottet. Bønderne aabnede Slottet, der var bevogtet af Hertugens Jægere, de opbrød Rustkammeret og borttog de derværende Geværer.

I Sønderborg var der Søndag d. 26. Marts Forsamling paa Raadhuset, hvor man drøftede, om den provisoriske Regerings Krav skulde anerkendes. Tyskerne med Borgmesteren i Spidsen var meget højtravende, de danske, med Købmand Hans Peter Hansen Norsk i Spidsen, ikke mindre, og Mødet blev udsat til om Mandagen, men man kom heller ikke til noget Resultat den Dag. Tirsdag den 28. Marts skulde det afgøres, hvad Parti de skulde slutte sig til. Da var det, at Hans Peter Hansen Norsk rejste sig og udtalte: »Nu gaar jeg ned til Havnen og hejser Dannebrog for den danske Korvet som har ladet sig se i Indsejlingen til Sundet.« Var det ikke sket, og havde de erklæret sig for den provisoriske Regering, havde de vistnok faaet alle Bønderne paa Landet paa Halsen. De havde lovet Sønderborgerne, at de i saa Fald skulde faa en værre Omgang.

Landbevæbningen eller den alsiske Landstorm

I disse begivenhedsrige og bevægede Martsdage i 1848 dannede sig straks baade her og i Sønderherred en Folkebevæbning. Alle de værnepligtige var jo indkaldte til deres Afdelinger, men de der ikke havde været Soldat, eller var for gamle til at blive indkaldte, kom ind i den alsiske Landstorm. Her i Nørreherred udgjorde Landbevæbningen eller Landstormen i det hele 1500 Mand som Kaptajn Riegels paa Fægteborg var Anfører for. I Sønderherred, der er noget større, var Landstormen paa 2000 Mand, og Løjtnant Rønnecker var her Leder. Riegels, som den 27. Marts 1848 af Kongen blev udnævnt til

Kommandant over Als, og straks gik i Lag med at sammenkalde den alsiske Landstorm, skrev allerede den 31. Marts sit første Opraab til den alsiske Landstorm, og »den danske Slesviger«, som første Gang skulde udkomme den 1. April, skulde offentliggøre Opraabet. — Det var i de første Dage i April, at den første Samling af Landstormen fandt Sted, men den første Udgave af den danske Slesviger, med Opraabet, udkom først den 8. April. Dette Opraab lyder:

Mine kære og prøvede Landsmænd paa Als!

De fleste af Eder kender mig, thi med mange af Eder er jeg opvokset og mange har tjent under mig. Ja, en Del af Eder har jeg allerede i Felttoget 1813 delt Farer og Byrder med! Overalt hørte vi kun Ære og Ros, thi vi havde kun Pligt og Troskab for Øje.

Da jeg som Slesviger meldte mig til Tjeneste, for at værne om den kongelige Gave, der gør Slesvig til et selvstændigt Hertugdømme, da har Kongen skuet mig i Hjertet, idet hans Majestæt under 27. Marts har udnævnt mig til Kommandant over Als.

Det er nu 41 Aar siden, jeg som 15aarig Frikorporal vendte hjem fra Københavns Belejring, og første Gang meldte mig til min Faders Tjeneste. Meget har siden den Tid forandret sig — men Alsingernes Troskab blev altid uforandret. Dette have vi vist hinanden, hvor vi mødtes, og dette vil vi nu igen vise hinanden idet jeg herved opfordrer enhver tro Alsinger til at slutte sig til mig og følge mig for at værne om vor Sikkerhed og Ejendom. — Fuld af Tillid til alle tro Mænd i Slesvig, tilraaber Kongen os Slesvigere: I ville ikke bortkaste Lovlighedens og Frihedens Velsignelse for at tjene Ærgerrighedens troløse Planer.

Nej, brave Alsingere! Dette ville I ligelidet nu som I hidtil have villet det! Vi ville vise ændre tro Slesvigere, at Enighed gør stærk, og vi ville stole paa, at Gud er med den retfærdige Sag.

Jeg opfordrer derfor alt ungt og vaabendygtigt Mandskab til ikke længere at skjule Gcvæerne, men nu komme frem, og øve sig i at bruge dem.

Fornemmelig opfordrer jeg mine gamle og prøvede Regimentskammerater til at samle sig om mig til Hest eller til Fods og væbnet saa godt som muligt for at bruges som Underbefalingsmænd.

Ved Egen Kirke ønsker jeg at samles med Eder, mine tro Alsingere, Søndagen den 2. April om Middagen Kl. 12, til hvilken Forsamling jeg navnlig indbyder de Herrer Sognepræster; — denne Embedsstand, der fornemlig paa Als blev Pligt og Ære tro.

Jeg vil meddele Eder, hvorledes I kan bidrage til at forsvare vort kære Als, og jeg venter, at I med Lyst og Mod forbereder Eder dertil; thi vel ved jeg, at Villien er god, men denne er ikke tilstrækkelig, der udkræves ogsaa Dygtighed, og frem for alt Sammenhold.

Altsaa vi ses den 2. April.
Sønderborg den 31. Marts 1848.

H. Riegels,
Kommandant paa Als.«

For at Landboerne ikke skulde forsømme saa megen Tid, blev Øvelserne for det meste ansat til om Søndagen.

Efter Slaget ved Slesvig kom en Del af vore Tropper til Als. Der blev anordnet Kystvagter paa Als og disse Poster blev besatte med Landstormsmænd. Om Dagen stod der Enkeltposter og om Natten Dobbeltposter. Vagtlokalerne var indrettede i de nær Stranden liggende Huse eller Ejendomme. Ejerne af disse udnævntes til Vagtkommandører og fik Tilladelse til Udskænk. Denne Tilladelse blev ofte misbrugt og førte tit til Kortspil og Drik, till Hinder for Vagttjenesten. Den militære Uddannelse var minimal, men enhver vidste dog, at den der ikke kendte Feltpraabet skulde føres til Vagtlokalet.

I Førstningen var den største Del af Landstormsfolkene bevæbnet med Spyd. Senere

fik de Geværer. Der var Travlhed for de alsiske Smede i de bevægede og begivenhedsrige Martsdage i 1848, med at smede de mange Spyd til Landstormsfolkene.

I Dagene den 9. og 10. April var Kong Frederik den VII. her paa Als for at inspicere den alsiske Landstorm; Nørreherreds paa Hjortsprings Kulkobbel den 9. April, og Sønderherreds ved Majbølgaard d. 10. April.

Her i Havnbjerg Sogn var Boelsm. Thomas

Atzen, Lavensby, Befalingsmand. I Byen Havnbjerg var Boelsm. Rasmus Rasmussen Underbefalingsmand. Der blev ekserceret og øvet paa Kirkebjerg, og efter endt Øvelse blev Geværerne henstillet hos Mølleren. — I Lavensby var Boelsm. Nis Jepsen Underbefalingsmand. Mødestedet var den gamle Kro paa Højgade, hvor ogsaa Geværerne efter endt Øvelse blev henstillet. Øvelsespladsen var Tjørning.

Til Astrup-Slægstens Historie

AF CARL LANGHOLZ

Paa Grundlag af nogle hidtil ukendte Gravsten og F. C. Sommers store Bog om Slægten Astrup har P. O. Andersen i September Heftet meddelt nogle interessante Oplysninger.

Til disse skal knyttes nogle faa Bemærkninger:

1. *Niels Pedersen* paa Astrup (født senest 1515 — død 1579) var ifølge Familieoptegnelser fra ca. 1694 gift med Jomfru *Ingeborg* fra Toftum i Emmersbøl Sogn, Viding Herred. — Toftum var en Frigaard ligesom Astrup, bestaaende af 5 Plove Jord (Pontopidan: Danske Atlas VII, 1781, S. 330). Paa Jomfru Ingeborgs Fødselstid ejedes Toftum af Frimanden *Andreas Frodsen*, der den 29. April 1547 sammen med Broderen *Berend Frodsen* fik det Adelsbrev bekræftet, som deres Fader, *Broder Frodsen* i Horsbøl eller Viding Herred, den 9. April 1480 havde modtaget af Kong Christian I for sine Tjenester under Grev Gerhards Oprør i 1472. (Se Ludwig Andresen: Die adlige Familie Frodsen in der Wiedingharde, Heimat 1933, S. 16—23). *Andreas Frodsen* maa derfor anses for Jomfru Ingeborgs Fader, hvilket stemmer

godt overens med, at hendes ældste overlevende Søn hed *Anders*.

2. *Troels Nielsen*, en anden Søn af foregaaende, var ifølge de samme Familieoptegnelser gift med *Cathrine Frodesdatter* fra Horsbøl Sogn i Viding Herred. Her er hans Moder og hans Hustru muligvis bleven sammenblandede eller ogsaa er de maaske Slægtninge.

3. Af *Troels Nielsens Børn* kender Familieoptegnelserne og Slægtsbogen kun den yngste Søn, *Niels Troelsen* til Astrup (f. ca. 1610 — d. ca. 1662). En Broder til ham var sikkert den *Frode Troelsen* i Astrup, der døde den 31. Januar 1681 og begravedes 6. Februar i Brøns. Om en Søster til dem meddeler Emmerlev Kirkebog:

1652 Dom. 15 post Trinit. som var den 26. Sept. bleffue *Knud Tolssøn* udi *Kiergaard oc Karin Truelsdatter* af Astrup sammenviede.

1674. Den gode Dannemand *Knud Tolssøn* al *Kiergaard* bortsoffued i Herren den 5. August oc bleff begraffuen den 11. August.

Karin Truelsdatters Død er ikke funden i Emmerlev Kirkebog.

De første evangeliske Præster i Svabsted

AF TH. O. ACHELIS

I Otto Arends Bog om Gejstligheden i Slesvig og Holsten anføres som de første evangeliske Præster i Svabsted Martinus Soronæus, Johannes Hempel, Gabriel Sibbern og Bartholomæus Milius, men der har i disse 100 Aar fra 1560 indtil 1660 været otte Præster: Jasper Petri (1560), Herman (1576), Martinus Coronæus 15. .-1584, Johannes Hempel 15. .-1601, Diedrich Poener 1602—1617, Gabriel Sibbern 1619—(1624), Gabel Herman 1630, Bartholomæus Milius 1633—1667.

Den anden i denne Række »Hr. Herman« er vistnok identisk med den Hermann Hundt fra Husum, som var Student i Frankfurt 9. 6. 1563. Han er sandsynligvis en Søn af den sidste katolske og første evangeliske Præst i Hollingsted Johan Hund og en Broder til Daniel Hund paa Helgoland.

Efterfølger af denne »Hr. Herman« var *Martinus Nicolai Coronæus*. Jeg gætter, at han er identisk med den Martinus Nicolai, som var Student i Rostock 1561 (fra Husum). Omkring 1573 var han Præst i Hütten. Saa kom han til Svabsted og derfra 1584 til Koldenbüttel.

Johannes Hempel er død i Svabsted 14. 12. 1601. Han var ifølge Holmers Kalendernotitser fra Magdeburg og er maaske den J. Hempelius Iluvensis, som blev Student i Holmstedt 15. 9. 1578.

Diedrich Poener blev Eftermand 1602;

han blev Student i Frankfurt 5. 6. 1593 med Betegnelsen »Holsatus«, stammer altsaa fra Hertugdømmerne. Han var gift to Gange, først med en Catharina, som døde 1615, saa 1617 med en, hvis Navn man ikke kender. Han døde vistnok 1619. I Tingbogen dette Aar fortæller hans Datter »das Ir Vatter sehr schwach wehre und sterben würde« (Nordfriesisches Jahrbuch 1935, S. 96).

I det samme Aar kom *Gabriel Sibbern* til Sognet ved Treene Floden. I Rostocker Matriklen er han 1614 optaget med Hjemstavnsbetegnelsen Flensburgensis, men han forekommer allerede 1612 i Helmstedt som Rendsburgensis og i Giessen 1616 som Holsatus. Rendsburgensis maa være det rigtige, og han er sandsynligvis Søn af Borgmester Gabriel Sibbern, som døde i Rendsborg 1600. Han var endnu i Embedet 1624.

En *Gabriel Herman* anføres 1630 som Sognepræst i Svabsted (Acta 162,40 Statsarkiv Slesvig). Ellers ved jeg intet om ham.

Saa følger *Bartholomæus Milius* 1633. Han døde 1667. Fra 1613 havde han været Degn, fra 1614 Diaconus i Sognet. Han var en Søn af Jürgen Milius, der i 1586 var ansat ved Kantoriet paa Gottorp. Han maa have været Student omkring 1617, men hans Navn er hidtil ikke fundet i Matriklerne. —

Oplysningerne fra de Svabstedske Arkivalier maa jeg takke Hr. Dr. med. Hans Meyer for.

Adda

Korsetterne virker slankende,
siddet eminent og er beha-
gelige i Brug.

Wulffs Boghandel

HADERSLEV

Tog-, Skibs- og Flyvebillet
til alle Lande

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

GRAM

KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

DIPLOM-IS.

Haderslev Telef. 1160

Vejen Telef. 3

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 -- 807 -- 808

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

HADERSLEV

Horsens Folkeblad

Nettooplæg 13124 Eksemplarer
Byens og Egnens største Blad

H. C. Hansen

Trikotagefabrik

Ikast

Telf. 21

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Frølund & Wittrup

Aktieselskabet

HORSENS

DANSK MASKINOPLAG ^A/_S

(Jørgen M. Hansen)

Aabenraa

Telf. 2044

Sønderborg
Andelsmejeri

Andreas Clausen
Bog- og Kunsthandel
Sønderborg Telefon 387

Harald Bo Bojesen

Boghandel
Telf. 3352 - 3353
AABENRAA

Aktieselskabet
DANEXIM
Internationale Transporter

Kontorer i Padborg - Esbjerg - København
Krusaa - Frederikshavn - Flensborg samt
Gedser og Aarhus

Andreas Andresen

Intern. Spedition

Padborg

Carl J. Ulrich & Søn

Aktieselskab
Haslev - Telefon 600

Eriksen & Christensen

Aktieselskab

Korn og Foderstoffer

Esbjerg

Aktieselskabet

STRUER BANK

STRUER

Sparekassen for Skagen og Omegn

Telefon 57

Skagen

Aktieselskabet

*Banken for Hobro
og Omegn*

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HOBRO — Telefon 13

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Sparekassen i Nykøbing paa Falster

Langgade 5

Telefon 216

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9—12 & 2—4

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10—3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

Horsens Landbobank ^{A/S}

Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂

HORSENS

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9—12 og 2—5

Lørdag 9—2.

Telefon 700 . Skive.

KURANSTALTEM
Gl. Skovridergaard
IB KRISTIANSEN
OVERLÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
FORLANG
PROSPEKT
TLF | 514
515

Den lollandske Landbo- stands Sparekasse

NAKSKOV . Stiftet 1870

Indskudskapital ca. 61,0 Mill

Reserver ca. 3,8 Mill.

Kontorer i: Maribo - Birket -
Dannemarre - Stokkemærke.

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

International Turist-
og Eksportkørsel

E. J. Lauritzen

Sønderport . Tønder . Tlf. 520

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

Morsø Textilfabrik A/S

Telefon 575 (2 Linier)

Nykøbing M.

Haslev Gymnasium - *Kostskole
for Dreng*

Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Henvendelse til

Peter Kæstel, Rektor. Hasle

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg

Knud Hawig . Tlf. 622 . Tønder

<p>Alle læser Flensborg Avis Bindeleddet over Grænsen <i>Storegade 24 . Tønder - Tlf. 267</i></p>	<p>B. P. Service-Station Moderne Reparationsværksted Benzin . Olie . Gummi Aaben Dag og Nat Fr. Christiansen Torvet 4 . Tønder . Telf. 445</p>	<p>Aktieselskabet Sæby Bank SÆBY</p>
<p>Chr. Hansen <i>Blikkenslager</i> Lillegade 5 . Tønder . Tlf. 166</p>	<p>Graasten Andelsslagteri</p>	<p>Det kgl. octr. alm. Brandassurance- Compagni Stiftet 1798</p> <p>— tegner alle Arter af Skades- forsikring</p> <p>Hovedkontor Højbroplads 10 København K Tlf. Cent. 447</p>
<p>Carl Tiedemann ^{A/s} <i>Træløst . Byggematerialer . Kul</i> Tønder Øst . Telefon 56 og 57</p>	<p><i>Nskov Møbelsnedkeri</i> pr. Vejen. SØREN OLESEN</p>	
<p>Blenners Dampvaskeri <i>Østergade 37 . Tønder . Tlf. 398</i></p>	<p>Aktieselskabet Handels- og Landbrugsbanken Silkeborg Telf. 1024 (4 Linier)</p>	
<p><i>Radio</i> Rasmussen <i>Østergade 9 TØNDER Tlf. 501</i></p>	<p>Sæby og Omegns Sparekasse SÆBY</p>	<p>Troelsen & Poulsen <i>Bygnings- og Maskinsnedkeri</i> Strucksalle 57 . Tønder</p>
<p>Karsten Jørgensen Vestergade 48 . Tønder <i>Baby- og Børneudstyr</i></p>		<p>B Service Station P Reparationsværksted Vulkaniseringsanstalt Benzin - Olie - Gummi Aaben Dag og Nat Fr. Christiansen Aabenraa vej 1 . Sønderborg Tlf. 1495 y</p>
<p>Svend Kirchheiner <i>aut. Installatør</i> Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45</p>	<p>Hovedkontor: Selskabets Ejendom Vesterbro 18 . Aalborg</p>	<p>ASMUS HANSEN Kolonial- og Kortevarer en gros Haderslev</p>
<p>Stenhus Kostskole, Holbæk Rektor Svend Larsen</p> <hr/> <p>Fra 1. August 1944 særskilt nyoprettet Gymnasie- afdeling for Piger.</p>		<p>A. Nielsen & Co. A/S. <i>Nykøbing Falster</i></p>
<p>LOLLANDS TIDENDE Lollands største Dagblad Hovedkontor i Nakskov Filiakontor i Maribo og Rødby</p>		<p>Lolland-Falsters Folketidende Stiftets største Blad Nykøbing F.</p>
<p>Ringsted Jernstøberi og Maskinfabrik Aktieselskab RINGSTED</p>		<p>a-s Treborg Trikotage . Manufaktur en gros Købmagergade 67-69 København Palæ 8084</p>

**Jydsk
Trikotagefabrik A/S
IKAST**

*A/S Sønderjydsk
Frøforsyning*

Frøavl og Frøhandel.
AABENRAA

Smith, Mygind & Hüttemeier

Aktieselskab

Maskinfabrik og Jernstøberi

Nørrebrogade 66-68 — København

Aktieselskabet

Skive Markfrøkontor

Frøavl - Frøhandel

Skive.

Telf. 94. 2 Lin.

Tønder Fløde Is

en fremragende Dessert

Leveres over hele Sønderjylland

I-S Tønder Fløde Is

Fabrik

Tlf. 711

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S
Aabenraa

Trælast - Bygningsartikler

Støbegods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

EGONS Blomster

Daglig frisk Frugt og Grønt

Tlf. 719. Østergade 40. Tønder

Snoghøj

Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 - Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

A. Jepsen

HERNING

Trikotagefabrik

Vestergade 43 — — Telf. 221

Specialitet: Strikvarer

Peter Jessen

Manufaktur og Konfektion

Aabenraa

Tvermøes Kursus

Handels- og Sprogskole

Købmagergade 22 . København

Central 2595

Heddon

KONFEKTION A-S

Damekonfektion en gros

Østergade 61 . Tlf. 16590
København K

Sorø Amtstidende

Dagligt Gennemsnits-Oplag
for 2. Halvaar 1947 if. Dansk
Oplagsk. **20.352 Eksempl.**

Akциденstrykkeri, Lystryksanstalt, Clichéfabrik, Bogbinderi
Hovedkontor: Slagelse. Telf. 2000.
Hovedstadskontor: Telf. Palæ 4758.

L. F. FOGHT

Raadhuspladsen 77 . København

Telefon Central 12108

Indbrudstyveriforsikrings-Aktieselskabet

DANMARK

Telefon 149

Roskilde

Christian Birch

Vestergade 8, K., By: 922